

Tilregnelighet

Straffeloven moden for revisjon?

Siden 1842 har vi hatt en absolutt utilregnelighetsbestemmelse i straffeloven. Møter den dagens utfordringer?

Randi Rosenqvist

Psykiater, Oslo universitetssykehus og Ila fengsel og forvaringsanstalt

I 1842 gjaldt det de *galne og avsindige*. Nå definerer straffeloven § 44 at de *psykotiske, bevisstløse og de høygradig psykisk utviklingshemmete* er strafferettslig utilregnelige, på samme måte som barn under 15 år. Disse tre kriteriene er juridisk definert, og ikke identisk med noen ICD-10 diagnose.

Det medisinske prinsipp

Den absolutte straffrihetsregel kalles det medisinske prinsipp. I mange andre land opererer man med det såkalte psykologiske prinsipp. Forenklet kan man si at det medisinske prinsipp tilsier at man blir frikjent for straffbare handlinger man begår mens man er i en sterkt avvikende sinnstilstand, det psykologiske prinsipp frikjenner lovbrøtere som begår handlingen fordi de var i en avvikende sinnstilstand.

Ut fra en forståelse av sakkyndiges kompetanse finner jeg det medisinske prinsipp det vitenskapelig mest holdbare. Vi har i psykologien og psykiatrien ingen mulighet til å kartlegge med sikkerhet hvorfor en person har handlet som han gjorde, bortsett fra å gjenta hans fortelling og eventuelt tolke den. Vi har derimot et faglig grunnlag for i de fleste tilfeller i ettertid å utrede med rimelig sikkerhet hvorvidt han hadde en psykose sykdom, en bevisstløshet eller var høygradig psykisk utviklingshemmet på handlingstiden. Dette forutsetter at de sakkyndige er godt skolert i klinisk undersøkelsesmetode og medisinsk diagnostikk, og at de vet hva de juridiske begrepene innebærer.

Utredning og råd

Rettspsykiatrisk sakkyndige, som er enten psykiatere eller psykologspesialister, i noen tilfeller epileptologer eller diabetesleger, utreder siktede personer med avvikende sinnstilstand og gir retten et råd om hvorvidt de finner at tilstandene definert i straffeloven § 44 har vært til stede på tiden for de påklagete handlingene. Det juridiske begrepet bevisstløshet er det vanskeligste å utrede i ettertid, høygradig psykisk utviklingshemmet det letteste. De fleste utilregnelighetssaker dreier seg om hvorvidt gjerningsmannen var psykotisk, jf. straffeloven § 44 altså ikke psykotisk jf. ICD-10, selv om disse tilstandene ofte er sammenfallende.

Definisjonen av begrepet psykotisk, jf. straffeloven § 44 er ikke enkel. For hundre år siden var de sinnssyke meget syke, og ble sjelden bedre. I dag er personer med psykose sykdommer stort sett velfungerende og tilregnelige mesteparten av sitt liv. Særreaksjonsutvalget som utredet begrepsbruken i 1990,¹ påpekte at det nå finnes ulike grader av psykose, og det ble i forarbeidene anført at man måtte være psykotisk, og derved være uten evne til realistisk vurdering av sitt forhold til omverdenen, for å være psykotisk i strafferettslig forstand. Den innskutte bisetningen ble dessverre sløffet i lovteksten, men meningen skulle ikke endres. Det vil si at sakkyndige ikke bare må utrede om en

person hadde en psykose diagnose, men også hvilke konsekvenser denne hadde for realitetstestingsevnen generelt. Hvis lovbrøteren manglet en slik evne, er det rimelig at han heller ikke hadde evne til realistisk vurdering av sitt forhold til den påklagete handlingen.

Gråsoner og utfordringer

Det er imidlertid ikke helt avklart hvor grensen trekkes mellom det å ha en psykose sykdom med noe redusert evne til realitetstesting og det å oppfylle straffeloven § 44. Dette burde vært nærmere utredet i strafferettslig teori. Det er ikke urimelig å foreslå en ny lovkommissjon som kan presisere nærmere hvem som er så syke at det ikke er rimelig å stille dem strafferettslig ansvarlig. Men inntil videre må sakkyndige holde seg til dagens rettsforståelse.

En slik lovkommissjon kan blant annet utrede nærmere om det finnes lovbrøtere som ikke omfattes av straffeloven § 44 i dag, men som har så stor funksjonssvikt og realitetsbrist at de også burde frifinnes for straffansvar. Da må evnen til straffansvar være det primære, hensynet til samfunnets sikkerhet må behandles i etterkant. Lovkommissjonen foreslo i 1990 at visse tilstander som ligger i gråsonen mot de som sikkert omfattes av straffeloven § 44, etter rettens rimelighetsvurdering burde kunne fritas for straff. Dette forslaget ble avvist av Stortinget.

Vi ser at enkelte lovbrøtere har flere avvikende tilstander, for eksempel IQ rundt

¹ NOU 1990:5 Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner

BØR GÅS GJENNOM: Det er ikke urimelig å foreslå en ny lovkomisjon som kan presisere nærmere hvem som er så syke at det ikke er rimelig å stille dem strafferettslig ansvarlig, skriver Randi Rosenquist.

60–65 og autisme. Dersom de også har hatt en oppvekst uten den støtte og veiledning de burde hatt, kan deres funksjonsnivå være veldig lavt. Dette er tilstander som i dag ikke omfattes av straffeloven § 44, men som mange ville mene utelukker voksen skyldene.

Andre strafferettslige utfordringer kan være personer med særdeles omfattende personlighetsforstyrrelser, med klart sviktende realitetstestingsevne. De kan være paranoide, rigide, pseudo-hallusinerte eller preget av megalomane vrangforestillinger. Hvor skal da grensen

gå mellom psykosesykdom eller personlighetsforstyrrelse? Vi ser at noen lovbrøtere har hatt diagnoser som har variert mellom dyssosial personlighetsforstyrrelse, paranoid personlighetsforstyrrelse, paranoid psykose, schizotyp lidelse, organisk psykose og atferdsavvik som skyldes rus. Dette er til dels ganske ubehagelige personer, og deres funksjonssvikt og realitetsbrist kan være omfattende. Moderne nevrovitenskap viser at slike tilstander også er hjerneorganisk betinget, og har en dårligere prognose enn de klassiske psykosene. Bør lovbrøtere med slike

avvik finnes ansvarsfrie? I tilfelle vil det vel være behov for bedre sivil omsorg for å verne samfunnet. Her trengs både god klinisk forståelse av tilstandene og gjennomtenkt juridisk teori. Dessverre er det få som har interessert seg faglig for denne gruppen.

Utilregnlighetsregelen

Jeg tror ikke at norsk rettspsykiatrisk praksis eller teori er dårlig, men jeg ser gjerne mer juridisk teori om utilregnlighetsregelen i forhold til dagens kliniske utfordringer. Vi kan ikke knytte straffelovens begreper opp mot ICD-diagnoser, som kan være endret om noen år, men opp mot klinisk gode beskrivelser utført av psykiatere og psykologer. ■

Ut fra en forståelse av sakkyndiges kompetanse finner jeg det medisinske prinsipp det vitenskapelige mest holdbare